

Mevlevi Terimleri

Mevleviliğin gelişmiş bir adab ve kural sistemi vardır. Misal, ortak tabaktan yemek yeniyorsa kaşığın bir tarafı ile yemek alınır diğer tarafı ile yemek yenir. Kaşığın ağza değen kısmının yemeğe değmemesine özen gösterilir. Diğer tasavvuf yollarında olduğu gibi Mevlevilikte de, edep nedeniyle inançtan kaynaklanan terimler vardı. Mesala Ben yerine “biz” veya “fakiyr” kullanılırdı. Söndürmek, yakmak gibi kötü manada da kullanılabilicek sözler için “mumu söndürmek” yerine “mumu dinlendirmek”, “ışığı yakmak” yerine “ışığı uyandırmak” gibi tabirler kullanılırdı. Konuşma sırasında benlik ifadesi olan “yaparım, ederim” gibi birinci şahıs kullanılmaz. Bunun yerine “yaparız, ederiz” gibi cemi' sığası kullanılırdı.

Aşağıda birçoğu başka tasavvuf yollarında da kullanılan terimlerin büyük bir kısmına yer verdik. Daha detaylı bilgi sahibi olmak isteyenler bizimde bu yazıyı hazırlarken faydalandığımız Abdalbâki Gölpinarlı' ya ait “Mevlevi Âdâb ve Erkânı” veya “Mevlana'dan sonra Mevlevilik” isimli eserlere bakabilirler.

Âgâh ol, âgâh olmak : “Kendine gelmek, aklını başına almak, düşünmek, uykudan uyanmak” anlamlarına gelir. Uyuyan kimsenin yavaşça yatağına gidilir, yastığına hafifçe el ile vurulur ve “agah ol erenler” denir.

Allah derdini artırsın (Allah feyzini artırsın): “derd” aşk derdidir. Dedesi yahut şeyhi tarafından, aşka, cezbeye dair bir tezahürde bulunan salike bu cümleyle dua edilir.

Ana bacı : Şeyhin hanımına verilen lakâptır.

Âstân : Büyük dergah.

Aşk olsun : Mevlevilerde bu söz birçok yerde kullanılır.

Birisinin evine gelen bir mevlevi, oturup niyaz edince yani yeri öpünce ev sahibi o kişiye “aşkolsun” der. Kişide söyleyenin kemaline göre ya elini göğsüne koyup baş keserek “eyvallah” der, yahut yine eğilip yeri öper.

Bir şey içenede “aşkolsun” denir. O da yine elini göğsüne koyup baş keserek “eyvallah” der.

Yemek yiyenede yine aynı söz kullanılır.

Bazı Bektâşi meşrepli Mevlevilerde bu söz karşılıklı tamamlayıcı tabirlerle uzatılmıştır. “aşkolsun” sözüne karşılık, “aşkın cemal olsun” denir bu söz üzerine karşıdaki, “cemalin nur olsun” der ve yine karşıdaki “nûrun alâ nûr oldun” cevabını verirdi.

Aşk-u niyaz, aşketmek : Selam ile aynı anlamda kullanılır. Selam yollanırken “Aşk u niyaz ederiz veya Kademlerine aşk u niyaz ederim” denir. Yine “Nasılısınız?” sorusuna “Aşk u niyaz ederiz” diye cevap verilir. Hal, hatır sorulması ve ona cevap verilmiş anlatılırken de “aşk verdiler, aşk aldık” şeklinde bir cümle kullanılır.

Âteş-bâz : Mevlânâ'nın aşçısı olduğu rivayet edilen, Konya'da Meram'ın eski yolunda türbesi bulunan İzzeddinoğlu Şemseddin Yusuf isimli zat, ateşle oynayan anlamına gelen “Ateş-baz” diye anılmaktadır. Bundan dolayı bu zatın adı matbah ve aşçıbaşı yerine kullanılır.

Avam : Mevlevilerce tarikat ehli olmayanlara, genel olarak vahdetten anlamayanlara denirdi.

Ayak mühürlemek : Sağ ayağın başparmağını, sol ayağın başparmağı üzerine koymak. Buna “mühr-pay durmak” da denir. Ayağını mühürleyen, sağ elini, parmakları açık olarak göğsüne, öbür elini sol böğrüne doğru aynı şekilde koyar; yahut sağ el üstte olmak üzere yine parmaklar açık, sağ elini sol ve sol elini sağ omzunun üstüne parmaklar omuzları kavrayacak şekilde koyar. Buna niyaz vaziyeti denir. Teslim oldum, elim ayağım yok, herşeye razıyım anlamındadır.

Can : Mevleviliğe intisap edenler birbirlerine “Can” Ya da “Ali can” gibi isimlerinin sonuna getirerek hitap ederler.

Cümbüşlenmek : Umumi olan bu terim yemek,içmek anlamındadır.

Çerağ,Çırağ : Mum,kandil, ışık anlamlarına gelir.

Çile, çille : Az yiyip, az içip, az uyuyup, kırk gün ibadetle vakit geçirmek suretiyle olur. Mevlevilikte ise çile bin bir gün hizmetle olur.

Çivi tutmak : Olduğu yerde, sol ayağını direyip çark atmak yani dönmek.

Dede : Çile çıkarmış yani bin bir gün hizmetini bitirmiş ve dergahta hücre sahibi olmuş kişi.

Dem : Vakıt, an, soluk anlamlarında kullanılır.

Derviş : Tarikat mensuplarına ve bilhassa çilekeş matbah canlara denir.

Destur : İzin almak için kullanılır. Mevlevi hüccesinin önünde, "destur" denir içerinden "Hu" sesi gelirse girilir, cevap alınmazsa üç defa tekrarlanır gene cevap alınmazsa içeri girilmez ve geri dönülür.

Dinlendirmek : Söndürmek anlamında kullanılır.İşığı söndürmek yerine İşığı dinlendirmek gibi.

Erenler : Vahdete erenler.

Eyvallah : Yaparım, tamam yerine ya da "aşkolsun" sözüne karşılık kullanılır.

Fahir : Mevlevi sikkesi.

Fakıyr : Yoksul anlamına gelen kelime ben yerine kullanılır.

Görüşmek : Bir Mevlevi, ihvandan birisine rastlarsa, birbirlerinin sağ ellerini, iki elle veya sağ elleriyle kavrarlar ve aynı anda biraz birbirlerine eğlerek öperler buna görüşmek denir. Mevlevilikte herşeyin canı vardır bu yüzden mevlevi saliki eline aldığı herşeyi öper, mesela eline aldığı kitabı, fincanı, tesbihi, namaz kıldıktan sonra yeri öper bu öpüşede görüşmek denir.

Hakta, hak vere : Yok, bitti anlamında kullanılır. Un hakta, şeker hak vere gibi.

Hamuşan : Mezarlıklara bu ad verilir. Susanlar anlamına gelir.

İhvan : Kardeşler anlamındadır. Mevleviler birbirlerine "ihvan" derler. Filan şeyhin ihvanı gibi.

İkrar : Söylemek anlamına gelen bu kelime dervişliğe söz vermeye denir.

Kanını içine akıtmak : Cezbe ve neş'e halini, riyaya müsait şeyler olduğundan, ızhar etmemek.

Kılıflı maşa : Dışarı hizmete memur olan matbah canları, elifi nemedine uzun bir kılıflı maşa sokar, böylece ona rastlayan canlar onun hizmeti olduğunu anlar ve uzun boylu konuşup onu meşgul etmezler.

Köçek : Yola yeni girmiş olana ve özellikle yeni Sema çıkarana "Köçek" ve "Mevlana Köçeği" denir.

Kurban Tığlamak : Kurban kesmek.

Mangır : Para.

Matbah : Dergahlarda yemek pişirilen mutfak. Âteş-bâz da denir.

Matbah canı : Matbahta hizmet eden canlar.

Meydan : Sabah namazından sonra dedelerin toplanıp murakabe ettikleri geniş oda.

Meydancı : Şeyh postunu, mukabele vakti Semâ'haneye sermek, Şeyhi getirmek, mukabeleden sonra postu dürmek gibi dergahtaki meydan hizmetlerine bakan dervişe denir.

Mihmân : Misafir, konuk.

Muhib : Sikke tekbir ettirip tarikata giren kişiye, seven anlamına gelen Muhib adı verilir.

Mutrib, Mutrib-hâne : Mevlevi müziğinin icra edenlerin bulunduğu yere denir.

Mutriban : Mevlevi müziğinin icra heyetine denir. Mutribte ney, kudum ve halîle esastır.

Na't : Hz.Peygamber'i, dört halifeyi, On iki imamı veya din ulularını öven şiirlere denir. Mevlevilerde Nâ't, "Nâ't-ı Şerif" ve "Nâ't-ı Mevlana" diye anılır. Mevlevihanelerde okunan meşhur nâ't lardan biri aşağıdadır.

*"Yâ Hazret-i Mevlana Hak dost,
Ya Habiballah resul-i halık-ı yekta tüyi,
Ber güzün-i Zülcelali pak-ü bihemta tüyi
Dost Sultanım,
Nazenin-i Hazret-i Hak sadr-ü bedr-i kainat,
Nur-i çeşm-i Enbiya çeşm-i çerağ-i ma tui
Ya Mevlana hak dost
Şemsi Tebrizi ki dared na'ti Peygamber ziber,
Mustafa vü Mücteba an seyyid-i ala tüyi
Ya tabibel gulub ya Veliyallah Allah dost."*

*Anlamı: "Ya Hazreti Mevlânâ Hak Dostu,
Ey Allah'ın sevgilisi! Eşsiz Yaratıcı'nın Elçisi sensin,
Allah'ın kulları arasından seçtiği pak ve benzeri olmayan sensin;
Ulu Allah'ın nazlısı, kainatın yüksek derecelisi ve tekemmül etmiş
Peygamberlerin gözünün nuru bizim gözlerimizin ışığı sensin;
Şemsi Tebrizi Peygamberin methini ezberlemiştir,
Mustafa vü Mücteba, o yüksek Ulu sensin."*

Nazar : Bakış. Mürşidin bakışının insanı cezbeye ulaştıracağına inanılır. Devr-i Veledî 'de post önünde karşılaşanlar birbirlerinin iki kaşının arasına bakıp baş keserler.

Nazarım, nazarlarım : Sen ve siz yerine kullanılır. Karşımdaki benim nazarım olur, bende ona nazar kesilirim birleşmiş oluruz.

Nevniyâz : Tarikata yeni girmiş kişi.

Nezir : Adak, bağış

Nezir-i Mevlana : Dergaha bağışta bulunmak isteyen kişi dokuz,onsekiz veya dokuzun misli olan sayıda beş kuruş ,on kuruş, lira v.s 'yi şeyhle veya dede ile görüşürken gizlice eline koyar veya niyaz ederken kimse görmeden postunun altına bırakır. Bahariye şeyhi Huseyn Fahreddin Dede, mecmuasında nezr-i Mevlevi'yi şöyle izah eder:

"Nezr-i Mevlevi onsekiz olmak, Hz.Mevlana azzamallâhû zikrehû ve kuddise sırrahul a'lâ'ya yevmiyye onsekiz defa vürud eden tecelli-i zâta mebnidir. Her biri bin derece itibariyle müşehedatı onsekiz bin alemi

camii olduğu gibi Hayy ism-i Őerifine dahi mutabiktir. Kezalik nezr-i Őems altı olmak, altıŐar bin itibariyle üç mevalid de cem'i adette envâini nezr-i Mevlevi câmi'dir."

Akl- Küll ve Nefsi Küll den dokuz kat gök meydana gelmiş, dokuz göğün hareketi dört unsuru izhar etmiş; bunlardan da cemat, nebat ve hayvan doğmuştur. Böylece hepsi onsekiz olur. Arapçada son rakam, bin olduğu için tafsil yönünden bir, bin sayılarak "on sekiz bin alem" denmiştir. Aynı zamanda, Allah'ın adlarından "Hay" adının ebced hesabında tutarı onsekizdir . Mesnevinin 18 beytinde Hz. Mevlana tarafından yazılmıştır. Bütün bunlar on sekiz sayısının kutsallığına sebep olmuştur.

Niyaz : Baş kesmek. Mürşide, bir uluya baş kesmek, biryere giderken baş kesmek, eşiğı öpmek, niyaz ederim sözüyle selam yollamak, verilen para veya armağan.

Niyâz penceresi : Yatırın sandukası görülecek şekilde, ayak ucunda veya yan tarafında açılmış olan pencere. Türbeye girilemezse ziyaret buradan yapılır.

Ocak : Ateşbaz Velinin makamıdır. Ocağa niyaz etmeden işe başlanmaz.

Örtmek : Kapamak anlamında kullanılır.

Paşmak : Başmak. Pabuç, ayakkabı anlamındadır.

Paşmak çevirmek : Dergaha veya eve gelen mihmanların ayakkabıları muntazam, birbirine denk bir tarzda içeriye doğru çevrilir. Böylece kişi içeri girdiğı gibi yine içeridekilere arkasını dönmeden sağ ayağı ile dışarı çıkar. Paşmak çevirmek birisinin bir kusuru yüzünden ayakkabılarının kapıya doğru çevirilmesidir. Bunun anlamı "git, bir daha gelme" demektir.

Post : Manevi makamı gösterir. Dede ve Şeyh post sahibidir.

Post-nişîn : Postta oturan makam sahibi şeyhe denir.

Resim hırkası : Törenlerde giyilen hırka.

Rızâ : Tanrı'dan razı oluş ve yol uğruna çekilen zahmetlere katlanmaya denir.

Safâ-nazar : Temiz bakış anlamına gelir. Mürşidin salike ve salikin herşeye birlik gözüyle bakışı.

Sâlik : Manevi yolculuğa giren kişi.

Secde-i Őükr, Secde-i niyaz : İhvan meclisine giren mevleviye, meclisin büyüğü tarafından söylenen "Aşksun" sözüne karşı mevlevinin yere kapanıp niyaz ederek yeri öpmesi. Bu Secde-i niyaz dır, ibadet secdesi değildir. Yine namaza kalkarken yere kapanıp yeri öpmesinde Secde-i Őükr sayılır.

Ser-pâ etmek : İşlenen bir kusur dolayısıyla mevlevinin dergahtan ve yoldan uzaklaştırılması. Sikkesi alınır ve paşmak çevrilir yani ayakkabıları dışarıya doğru çevrilir.

Sırrolmak : Kaybolmak, bitmek, yitmek.

Sırlamak : Bir şeyi saklamak ya da vefat eden kişinin gömülmesine denir."falan yerde sırladık" gibi.

Sikke : Mevlevi külâhı.

Somat : Mevlevi sofrası. Matbahta yemek yenen yere de "Sımat-hane" denir.

Süluk : Manevi yolculuk.

Şeb-i Arûs : Hz.Mevlana'nın hakka yürüdüğü gece (17 Aralık 1273)' ye gerdek gecesi (Düğün Gecesi) anlamında "Şeb-i Arus" denir.

Uyandırmak, uyanmak, uyarmak : Yakmak. Mumu yak yerine Mumu uyandır kullanılır. Aynı zamanda bir saliki bir konuda irşad etmek için kullanılır.

Vahdet : Uyku.

YürümeK : Ölmek.

Züvvar : Mevlevi mukabelesini görmek için gelen ziyaretçilere denirdi. Edebe riayet etmek şatıyla kimse reddedilmezdi.

*Gelenler hânkaah-ı evliyaya,
Bütün davetlidir Gaalib safaya.
Sakın zahirde kalma aldanırsın;
Komazlar, yoksa gelmezler sanırsın.
Şeyh Galib*

Kaynaklar;

Mevlevi Adab ve Erkanı – Abdülbaki Gölpınarlı

Mevlana'dan Sonra Mevlevilik – Abdülbaki Gölpınarlı

21.03.2009

Kaynak : <http://www.canlarmeclisi.com/mevlevilik/15/mevlevi-terimleri>